

Het tweede Deel
VAN DE

SPIEGEL

voor de Stad EMBDEN.

Zijnde

Een Aanhang van het verhaal van het onschuldige lyden der géne aldaar die men gemeenelijk noemt QUAKERS.

MET

De Copye van een Brief die door S. C. *op den* 16 *September* 1678, *rakende de vervolginge om der Conscientie, aan Burgermeester* André *is gesonden; waar in de onrédelijkheyt van de Procedúren van de Embder Magistraat, tégen de voorsz Lieden, krachtelijk wort aangewesen.*

Door

J.R. vander Werf, J. Aerentsz, B.v. Tongeren, en P. Hendrix.

Matige en aandachtige Lézer,

ALhier wort u voorgestelt het vervolg van de handelinge der Mágistraat van Embden, &c. beginnende, daar wy het, in den Spiegel voor de Stad van Embden, (in den Járe 1679 tot Rotterdam gedrukt) hebben geláten, van welk boek, of verhaal de réden waarom het door den Druk is gemeen gemaakt, in deszelfs Voorrede is te zien. En gelijk doenmaals wel de voornaamste réden, tot het uitgéven deszelfs heeft geweest, dat men beyde de Magistraat en d' Inwoonders van die voorsz Stad &c. daar door met goede réden heeft verwagt, ten minsten eenigsins, tot een afkeer en veroordeelinge van zulke Procedúren te bewégen; en het selve (altoos in't gemeen) geensints en blijkt daar door gewrogt te zijn, en wy évenwel (névens véle andere menschen, die met ons in onzen weg in de welke wy God dienen, in alles niet eenig en zijn) wel wéten, dat 'et stoffe genoeg geeft, daar men zulke Procedúren van een gepretendeert Gereformeert volk ziet, om te denken en besluyten, datze als nog niet ter dégen tot

de oude, eerste, christelijke, zagtmoedige, rechtvaardige, liefderijke, verdraagzáme, barmhartige, en lamb-gelijke geest, der eerste Christenen zijn gereformeert, en zelfs schrikkelijk ontaard van het loffelijke gevoelen hárer ouderen (ten opzigte van háre belydenisse) die nog geen geheele eeuw geleden, (laat staan de welke der voorgaande) met zulken yver tégens de vervolginge van eenig vreedsaam mensch, om der Conscientie wille, hebben gearbeyd en geschréven, zoo hebben wy onse tijd niet verlóren geagt, om in 't uitgéven van dit vervolg van 't voorsz verhaal te koste te leggen, en twijffele geenzints, aan een dienst die het selve in den tijd des Heeren, 't zy vroeg of laat, zal doen; die der zelver wel waardig geagt sal mogen worden. Al is 't dat die géne in de voorsz Stad, die haar zelven wel meest, aan zulke uytspórige handelingen als in 't voorgaande en het tégenwoordige verhaal ten toon zijn gestelt, schuldig en handdádig mógen kennen, haar zelven daar tégen, niet met gesonde réden, (die zy ook daar toe niet en hebben) maar met een misbruykende magt, en verwonderens-waardige stijfzinnigheyd sterk máken; want indien men de voorzegginge der mannen Gods, die ons in de heylige Schriften zijn nagelaten, gelóven moet (gelijk zelfs die géne, die haar zelven gants achteloos, aangaande de zelve aanstellen, zelfs zig moeten schámen te zeggen, dat men niet en moet) zoo gaat het zéker, dat de roede der godloosen niet altijd blyven zal op den rugge der regtvaardigen; als mede, dat God den Heere, den troon der ongeregtigheyd niet bevestigen, maar omstóten zal; en dat hy zijn regtvaardig, en heylig eeuwig-dúrend Kóningrijk, zal opregten: Ook heeft den Heere véle middelen, om de quellers zijnes volks, aan de welke geen verbéteren en is, weg te némen, en plaatse te máken voor zoodánige, die háre plaatze béter zullen betrachten, in de welke zy van God worden gestelt, hoewel het niet anders als tot groote droefheyd, der génen die alzoo van haar zijn en worden gequelt, kan strekken, als zy van God den Heere in zijnen toorn worden weg gerukt.

Maar al eer wy tot het vervolg van het verhaal der lydinge onser vreedzáme, conscientieuse, en godvrézende Vrienden kómen, dieze verder onder de Embder Magistraat hebben uitgestaan, zoo agten wy het niet ondienstig te wézen, Copye van zéker Brief voor aan te stellen, die, alhoewel de zelve, ontrent derdehalf Maanden, voor het sluyten van den Spiegel voor Embden voorsz., aan den doenmaals presidérende

Burgermeester is afgevaardigt, egter uit hópe, dat de zelve dien Burgermeester, en (als wel het meeste gezag en bewint van zâken, in de Regéringe aldaar hebbende, zoo gemeenelijk gezeyd word) by gevolge véle met hem, tot stuytinge in dien harden onbedagtzámen loop, in de vervolginge onzer Vrienden (om geen ander zâke als dat zy háre conscientie in 't gezichte Gods niet willen quetsen) en tot inleydinge van een zagter en bezádigder verstand in háre gemoederen hadden mógen strekken, niet zeer nódig geoordeelt is, om de zelve als doen, door den Druk gemeen te máken, gelijk uu geschiet.

Wy zullen hópen dat véle nugtere en mátige gemoederen, de zelve névens andere schriften, op het subject van déze vervolginge, om der conscientie geschréven, en door den Druk voor dézen uytgegéven, (welke in het eerste deel van de Spiegel voor Embden worden genoemt) met aandagt lézende, oordeelen zullen, dat wy névens verscheyde andere van onze Vrienden, niet agterlijk of nalátig hebben geweest, om de meergemelde Magistraat, d'onregtmátigheyd en onbetámelijkheyd haarder voorsz handelinge voor te stellen, en haar tot veranderinge te verzoeken, ja haar te sméken, datze haar dog niet in 't vervaarlijke gevaar wilde begéven, en haar daar in begéven hebbende daar in blyven, van noyt een goede rékenschap van haar doen en láten voor den Almachtigen, Heyligen, en rechtvaardigen Rechter der lévendige ende doode, 't zyner tijd te konnen géven, en met de werkers der ongeregtigheyd van sijn aanschijn in 't Eeuwige verderf verslóten te worden; en wy wenschen nog (God weet het) in opregtigheyd en vieriglijk, dat alle zodánige onder haar, aan de welke God den Heere, nog gelieft met zijne besoekinge te verschynen, tot zulken nádenken van háre voorlédene handelinge als voorsz mógen kómen, datze het zelve perykel door wáre boetveerdigheyt en toekómende verbéteringe mógen ontvlieden, en háre hoofden in vréde met God néderleggende, den doot der rechtveerdige sterven.

Copye van den Brief, die den 16 February des Iaars 1678, van Amsterdam, aan Buegermeester André *(doenmaals onder Burgermeesteren en Raadt der Stad Embden, présideerende) is afgeveerdigt.*

VRIEND,

ALhoewel ik u uytwendig onbekent ben, zoo gevoel ik echter dikwils een bewéginge van liefde tot uwe ziele in mijn herte, 't welk my doet gelooven, dat 'er yetwes in u is, dat van een édele natuur is, als om dus ingewikkelt te wézen in dat uitspórige, ziel-bezwárende, ja vervloekte werk der vervolginge: En derhalven is de oorzáke van mijn schryven niet alleen, op dat daar door myne Vrienden van de vervolginge mochten kómen ontlast; maar daar benévens ook, dat gy van de slávernye der vervolginge mocht kómen verlost te worden; want ik oordeel altoos den stand der vervolgers slimmer, en meer té beklágen, als den stand der vervolgde.

Dan uyt sommige woorden, die gy u onlangs hebt láten ontvallen, en die 't mynen ooren gekómen zijn, schijnt het my toe, als of gy u, van conscientie wégen, verplicht acht om ons te verdrukken en te vervolgen, om dat gy oordeelt, uyt het gesprek met *William Pen*, als ook van het lésen van d'Apologie van *Robbert Barclay*, begrépen te hebben, dat wy zoodánige menschen zijn, die de verdiensten onses Heeren Jésu Christi vernietigen, en dat wy door, of van hem geen záligheyd verwachten zouden, Ja dat wy wel zálig zouden kúnnen worden al hadde wy van hem noyt gehoort: zulks dat ook die géne, die van hem noyt gehoort en hebben, wel zálig kunnen worden, &c.

Welke záke by u aldus begrépen, en voor de waarheyd aangenómen zijnde, zoo schijnt gy daar uyt genoegzáme réden te nemen, om op ons aan te vallen, en ons te ruïnéren, op zoodánige manieren, als gy tot nog toe hebt gebruykt.

Maar mijn Vriend, indien wy in zoo grooten záke, betreffende onze záligheyt, zoo geweldig verleyd zoude wézen, en dat wy Christum, en al wat hy voor ons gedaan heeft, aan een zyde soude zetten, &c.

Weet gy dan niet dat wy albereets in een ellendige stand zouden wézen?

Weet

Weet gy dan niet dat men dan médelyden met ons behoorden te hebben, en dat men met ons behoorden te arbeyden, om ons daar uyt te verlossen?

Voornámentlijk als men gedenkt aan het oude spreekwoord, *Dat niemandt in het begin moetwillens dwaalt, maar dat hy, eer hy eenige dwáling ontfangt, op d'een of d'ander manier alvórens bedrógen, en in sijn verstand bedwelmt moet wézen: en wanneer hy die ontfangt, dat hyze ten minste als een waarheyd aanneemt, en ook niet béter weet, schoonze zelfs verdoemelijk, en hy verdoemt zoude mógen wézen, indien hy 'er in zoude mógen continueren.*

Genómen nu, dat wy in zoodánige stand wáren, oordeelt gy dat gy ons daar van wel zoud kunnen persuaderen, en dat gy ons zoud kunnen óvertuygen, dat wy dwálen, door het gebruyken van zoodánige middelen (quansuys tot onze genézinge) die altijd by den Antichrist zijn ter hand genómen, om de wáre geloovige voor sijn beeld te doen buygen? Of meent gy niet, ter contrárie, dat zulk een deure zoude ópenen om ons daar in te verstrikken, en ons te doen gelooven dat wy de waarheyd hebben, om dat wy zien dat zoodánige kláre teyckenen van de rechte discipulen Christo onder ons te vinden zijn?

Behoorden niet die géne, die haar inbeelden onze ellendigen stand, ten opzigte van onze zielen, te bemerken, médelyden met ons te hebben? Behoordenze niet in een Christelijke Geest voor ons te wandelen? Behoordenze niet het léven Jésu te vertoonen in alle rechtveerdigheyd en nédrigheyd: ten eynde wy van zoo groove dwálingen mogten worden óvertuygt, en berouw hebben? Oordeelt gy niet dat dit een veel béter weg zoude wésen, en eygener voor de wáre Christenen, als uwe stinkende gáten en gevangenissen, uwe bannissementen, uwe beróvinge, &c. en uwe dreygementen met *arbitraile correctie*? Wat! Gelooft gy dat wy om onze dwálingen verdoemt zullen wésen als wy gestorven zijn, ende en wilt gy ons niet toeláten, om, terwijl wy vreedzaamlijk léven, een weynig rust, en het vreedzáme gebruyk van onze geringe middelen onder u in déze wereld te genieten? Dit 's immers een beklágelijke záke; en in der daadt, zelfs de wéreld plach het háre béter te beminnen.

Maar misschien zult gy zeggen, dat gy van de *wéreld* niet en zijt, maar van de *Gemeente*, dan, indien dit waar is, zoo zijt gy verplicht alle menschen, en zelfs uwe vyanden lief te hebben:

Want de gemeente Christi is geen vervolgende, vegtende, bannende,

de, nog plunderende Gemeente, maar zy word genoemt de Grond en Pylaar der Waarheyd, waar tégens de poorten der hellen niet en vermógen.

Is u geloof nu ſoo groot niet, dat gy uwe Gemeente derft vertrouwen tégen een weynig ondermynende Ketters, gelijk gy ons rékent? Denkt gy dat wy door uwe Rotſe doorgráven zullen? zoo moetze immers de rotſe der eeuwen niet wézen.

Of miſſchien zult gy zeggen, dat wy gevaarlijk zijn om de eenvoudige te verleyden. Dan indien dit gehoort wierd uyt de mond van een *Luyterſe Paſtoor*, zoo kondet eenigſints ingeſchikt worden; Maar by u, die van der Calviniſten opinie ſijt, heeft het gants geen ſchijn van réden, want nademaal gy, volgens uwe belydeniſſe, gelooven moet, dat, of 'er ſchoon duyſentmaal meer verleydende Jeſuiten, Monnicken, Quákers, Mennonyten en vrygeeſten zoude wézen, als 'er nu ſijn, echter niemand van u uytverkóren getal door haar verleyd kan worden; ſoo ſchijnt 'er ook weynig aan gelégen te wêzen, of 'er eenige van de uwe, die verworpenen zijn, verleyd zouden mogen werden, dewijlze doch, na die opinye, zouden moeten vergaan, ſchoonze, tot het laatſte toe, by u ſouden mógen blyven. Hier by nog komt dat *Calvinus*, gelijk gy weet, in zijne Inſtitutien geleert heeft; *dat het eynde en de middelen beyde zijn geordonneert*. Indien dat waar is, en dat'er dienvolgende eenige tot dwálingen óvergegéven, en verleyd moeten worden, waarom ſouden dan ook niet eenige Prédikers en verkondigers van die dwalingen wézen, indien God dat zoo geordonneert heeft, wilt gy hem in zijn werk verhinderen, námentlijk, de uytverkórene ter záligheyd, en de verwurpene ter verdoemeniſſe te brengen, en dat beyde door zoodánige middelen als hy geordonneert heeft? zijt gy wyzer als God zelfs? zijt gy in zijne verborgenen raad geweeſt, of beeld gy u in dat gy weten kunt door welken weg de uytverkórene, en de verwurpene, yder tot haar byzonder eynde moeten werden gebragt? Kunt gy wetten máken waar door een eenige ziele, die God de Heere tot bedrog heeft óvergégéven op dat zy verdoemt zoude zijn van bedrog of verleydinge zal worden bewaart? of kunt gy dat beſluyt veranderen, dat gy u inbeelt óver u, óver ons, en óver alle menſchen beſlóten te zijn? zoo neen, wat doet gy dan anders als in de lucht te ſchermen? Behóret gy niet liever geruſt ter néder te zitten, en u te vréde te houden met dat géne dat God de Heere gedaan heeft, of nog wil doen?

en

en behoordemen niet terwijl wy hier zijn, uytterlijk met malkanderen in vréde te léven, látende aan een yder in het einde zyner dágen, ontfangen dat géne dat hem toegeschikt is, zonder malkanderen met geweld in den hémel te willen dringen, daar men dog zeyd, dat de deure al lang voorléden, gesloten is.

Daar en bóven, nádemaal het God den Heere gelieft om zijn Sonne te doen schynen; en zijn régen, zoo wel op de verworpenen als op de uytverkórenen te doen néderdálen, zoo past het immers in génen deele, om ons die zonne en dien régen te onthouden, terwijl wy hier zijn. En derhalven zoo laat ons ons gedeelte met u genieten, want zoo u op het eynde béter uytspraak, als ons, te beurte valt, zoo zullen wy ons eygen verlies zelfs beklágen moeten, en u nogtans u deel niet kunnen misgunnen. En óvermits déze záken, na uwe ópinien, zoo vast zijn gestelt, dat gy ons, wat gy 'er ook toedoet, niet béter, en wy u niet erger kunnen máken, zoo behoort gy ook na uwe opinie te handelen, en ons dienvolgende tot ons zelve te láten, zoo als wy zijn, zonder onze záligheyd in diervoegen te zoeken, of de zelve met stokslágen te bevorderen, &c. Ook behoort gy u óver onze dwálinge zoo niet te ergeren: dat gy daar door u eygen rédelijkheyt komt te verliezen, willende u zelven doen gelooven, dat gevangenissen, banden, bannissementen, boeten, plunderingen, en lichámelijke straffen, de kragtdádige argumenten zijn om de Ketters tot het Christelijke geloof te brengen; aangezien niemand dit ooyt geloof heeft, als alleen eenige dwáze en blinde, die van 't gebruyk van háre redénen zijn beroofs geweest.

Dus verr', mijn Vriend, heb ik de vrymoedigheyd genómen, om, op u eygen gronden, met u te reasonnéren, en de zelve te præsupponéren, als ofze waarheyt wáren. Maar geeft my nu ook eens de vryheyd om tot u wat duydelijker te spréken, en u te zeggen, dat het vooroordeel, dat gy tégen ons hebt opgevat als of wy het voordeel van Christi lyden en sterven voor de zonden zouden verzáken, absoluyt vals, en een verkeert concept is, dat gy door een al te voorbárigen besluyt hebt opgenómen: Want dat het uit voorbedachte vyandschap zoude spruyten, zoud ik niet geerne willen gelóven.

Genómen dat yemand van ons gezeyt heeft dat 'er een mógelijkheyt van záligheyd mogte wézen voor die géne, die de historie, of het verhael van het lyden Christi niet gehoort nog geléz en hebben, volgt daer

uyt, dat zy zálig kunnen worden, *en niet door Christum?* Oordeelt gy mijn Vriend, dat de voordeelen van het lyden Christi haar niet verder uyt en breyden als binnen de bepalinge van des zelfs historie? dat zou voorwaer een vreemde zaak wézen, als men zoude vast stellen dat het lyden Christi niemand te báte zoude kómen, als alleen door de historie, want indien dat waar zoude wézen, zoo zoudemen, als men de Schriftúre wegneemt, ook te gelijk wegnémen de voordeelen van Christi lyden, gelijk men verders méde die voordeelen zoude wegnémen, als men wegneemt de capaciteyt of bequaamheyd om de Schriftuur te kunnen verstaan. Door het eerste is dan het grootste gedeelte des wéreldts, met een slach verdoemt: en door het tweede onze eygenen kinderen hier in 't Christendom: gelijk méde al die géne, die stom, doof, en simpel sijn; ook worden daar door alle geestelijke middelen, waar door de genáde en 't léven kan worden toegebragt, t'eenemaal uitgeslóten, en waar hénen zoodánige stellingen noodzákelijk zouden hénen loopen, daar aan schrik ik te gedenken. Dit zal ik 'er kortelijk maar van zeggen: dat hier door gedaan word dat géne, waar van men ons wil beschuldigen, te weten, dat men de voordeelen van het lyden en de doodt Christi verzaakt, of ten minsten verkleynt: en dat men dat géne, dat goddelijk en geestelijk is, binden wil aan dat géne dat tydelijk en toevallig is; 't welke nog goede redekáveling, nog Gods geleertheyd is.

Overweegt nu voorts, dat Jésus Christus den middelaar des nieuwen Verbondts, niet alleen geweest is de zóne Abrahams, en de zóne Dávids, in welken stand hy gestorven is, maar dat hy ook was de Sóne Gods, in welken stand hy onze zonden gedrágen heeft, 't welk voor geen zóne Abrahams, nog voor geen zóne Dávids mógelijk was: zulks dat de menscheyd Jésus ondersteunt is geweest door de Godheyd, waar van daan hy gekómen was, om die ondragelijke last te drágen, den doodt te lyden, en zijn bloed, tot uytwissinge der zonden te vergieten. Maar dat de rechte maniere der werckinge van die Godheyd, of het woord in de menswerdinge, in het lyden, en in de opstandinge Christi onbegrypelijk is, moeten de aldergeleerdste, en alderwijste zelfs bekennen. Nu vinden wy wel, dat de zichtelijke dáden, en de gesprókene woorden, die door den menschelijke Jésum gedaan en gesprόken zijn, zijn aangeteykent, maar de Goddelyke werkinge kent geen mensch; zoo wel doen ter tijd, als nu, als alleen door de Geest Godts, en derhalven

ſchijnt het een groote abſurditeyt om de operátien, kragt, en de werkinge Jéſu Chriſti (die nu in den hémel is, verhoogt aan de rechterhand der Majeſteyt Godts, en die het geen roof geacht en heeft, Gode gelijk te wézen) in de manier of weg die hy heeft om de záligheyt tot de ziel te brengen, alleenlijk te willen bepálen aan een bevattelijke manier, en ord're van werking door de hiſtorye van dat géne dat gedaan, gehoort, en in dat lichaam geléden is, ſonder te willen toeſtaan de verborgene Goddelyke werkinge, zoo wel in deze als in de bóvengenoemde záken; 't welk insgelijks met de gezonde réden, nog onfeylbáre Godsgeleertheyd niet en kan beſtaan.

En alhoewel wy geenzints twijffelen dat het verhaal van de ontfangeniſſe, geboorte, léven, dood, verryſeniſſe, en hémelvaart Chriſti, dat in de heylige Schriftuur begrépen is, door Goddelijke ingévinge geſchréven is, en dat het behoord gelézen, gelooft en vervult te worden door een ygelijk die toegang tot dat middel kunnen hebben, gelijk hier in het (genaamde) Chriſtendom by meeſt yder een daar toe gelegentheyd kan worden verkrégen: Dat wy ook oordeelen dat men de Schriftúre behoorden aan te zien als een van de voornaamſte uytwendige middelen, die den H. Geeſt in déze Landen, en in dit ons geſlachte gebruykt; zoo en derven wy evenwel Gods Almógende kragt aan dat middel alleen, nog aan eenige andere uitwendige middelen bepálen: om dat hy werken kan, hoe, wanneer, en door wat middel het hem belieft, dewijl hy macht heeft over de geeſten van alle vleeſch, en dat hy die weet wat hy in de menſch geplaatſt heeft, op hem ook zoodánig werken kan, beyde om zijn herte te verzachten, en te verharden, als t zijn welbehágen is.

Want het Woord dat vleeſch geworden is, was in den beginne God, en is, in de volheyd des tijds, in het zaad Abrahams, in de gedaante een's menſchen verſchénen.

Dézen Jéſus, de Sóne des Menſchen, hadde 't léven in hem zelven, welk léven was, en is het licht der menſchen, waar mede een ygelijk menſch verlicht is kómende in de wéreld. Let daar wel op; *Verlicht met het léven, dat in het* Woord *was.*

Nu dit léven in hem onbeſmet zijnde; zoo moet ook nóodzákelijk het licht in de menſchen zoodánig wézen.

Dit léven in hem independent zijnde, zoo moet ook het licht in de menſch zoodánig wézen, en dit licht in uwe, in mijne, en in allen

menschen conscientien staat vast als een onveranderlijke principium, en als een onwrikbáre pilaar, of getuyge tégen al dat géne dat quaad is, zijnde als een zuyver oog, waar door yder een zien kan van wat soort zijne werken zijn, indien hy dat licht lief heeft, en indien hy zijne dáden daar toe brengt, om daar door beproeft te worden.

En buyten twijffel, hy die zijn licht zoo algemeen tot alle menschen heeft uitgestrekt, en die het zelve in de conscientien van alle menschen zoo een werkende kracht gegéven heeft, die en is niet bepaalt nog gebonden aan eenig uytterlijk middel om dit alles uyt te werken: maar dewijl hy alle macht in hémel en op aarde in hem zelve ontfangen heeft, zoo moet hy ook noodzákelijk de macht hebben óver het licht, de genáde, en de záligheyd die wézentlijk in hem selven zijn.

Waar uyt volgt, dat al de deugt, of kragt, die in de Schriftuur, of in eenig ander uytterlijk middel zoude mógen gevonden worden, niet anders is als een uytvloed, of afvloeyinge van Christo, de Fonteyne; en dat door de invloeyinge des geestes, en derhalven zoo is 't, mijns oordeels, éven groote dwálinge, dat men zeyd, dat het léven, de genáde, en de záligheyd inhærent en wézentlijk in de Schriftuur te vinden is, als dat men zeyd, dat de Schriftuur de Saligmáker, en dat 'er geen ander is.

Déze záke, mijn Vriend, heb ik u geschréven, omze tot uwe ernstige óverwéginge te láten, niet met die meeninge om die heylige getuygenisse, door de heylige mannen Godts geschréven, eenig het minste disrespect toe te brengen, geenzints: maar met dat oogmerk dat wy al t' sámen ons zouden mogen wagten van die groove dwálinge der Pharizeen, die het léven in de Schriftuur meenden te vinden, daarze nogtans niet anders als een getuygenisse van het léven is: als mede, dat niemand van ons al t' sámen zoo naauwe bepaalde inbeeldingen zouden mógen opvatten van de barmhertigheyd, wijsheyd, en van de goetheyd onses Gods, dat hy zoude meenen dat 'er geen ander middel is, om de menschen van alle 't zelve deelachtig te máken, als alleen door de nagelátene schriften van *eenige* van de uyterlijke woorden en werken, die door onzen Záligmáker gedaan en gesprókèn zijn? 'k Zeg van *eenige*, om dat Joannes zeyd, dat hy meent, dat, zooze alle geschréven wáren, de wereld zelve de geschrévene boeken niet en zoude bevatten.

Waar mede ik dan, voor dees tijd, eyndigen zal, met ernstig verzoek, zoo gy óver eenige záken hier in begrépen, nog onvoldaan mogt

wé-

wézen, dat gy 't zelve op een Christelijke wyze t' myner kennisse gelieft te láten kómen: en, zoo gy oordeelt dat ik doole, dat gy na myne béter berichtinge gelieft te trachten. Maar 't zy hoe 't zy, laat niemand voor myne doolinge lyden, als alleen ik zelfs. Voorts wensch ik u van herten alles goets, en dat gy den weg der vréde kiesen, daar in wandelen, en geen zaken móget doen als alleen die géne, waar óver gy in u laatste eynde vertroostinge vinden meugt.

In Amsterdam,
den 16 Sept. 1678. N. S.

Blyvende uwe getrouwe Vriend

STEVEN CRISP.

Gy zult uwe antwoord aan my kunnen addresseren tot Amsterdam, aan Pieter Hendriksz, *in de vergulde drieboek op de Keysersgragt.*

Vervolg van de Spiegel voor de Stad Embden, &c.

Op den 26 der 12 Maant 1678, als op welke tijd het verhaal van de lydingen onzer Vrienden tot Embden was geeyndigt, hebben wy *Cornelis Andriesz, Speldemáker*, met zijn *zieke en zwakke Vrouw en kinderen*, in de gevankenisse geláten, de welke dan daar op den 27 der eerste Maand 1679, als nog zittende, en haar-lieder ziekte als nog duyrende, ende geenzints verbéterende, zoo vond *Cornelis Andriesz* raadzaam, om het zelve nog verder aan de Magistraat bekent te máken, te meer om dat hy réden genoeg hadde, om te oordeelen dat haar-lieder ziekte, en zwakheyt, door háre gevankenisse (om der Conscientie wille) in de welke zy-l. veel koude, stank, en uytterlijke benauwtheyt, door de engte deszelfs mosten lyden, was veroorzaakt en gevoet; en dat droevig is om aan te denken, het kleyne onnoozele schaap, haar jongste kindt, dát maar ontrent anderhalf jaar oudt was, wierde (zonder twijffel door oorzaak van de leelijkheyd en kwaadheyd der gevankenisse) met zulke benaauwde buyen áángetast, dat 'et daar in scheen te zullen weg blyven; dit heeft hy dan aan de Magistraat bekent gemaakt, op dat hy zig zelve als Váder, behoorelijk wégens zijn kindt mogte quyten, en hy zonder beschuldinge by zig zelfs mogte wézen, als het zelve van haar-lieder kennisse te hebben onthouden, indien 'er de doodt, of ander

der verder ongemak van het kind daar op hadde gevolgt, en was zijn bekentmákinge door geschrift als volgt:

Aan Burgermeester en Raad der Stad Embden.

VRIENDEN,

HEt zy kennelijk tot u lieden, dat mijn kleyne kind van tijd tot tijd afneemt, en word zeer máger en min, en 't is somtijds ziek tot de dood toe, en wy bemerken en ondervinden, dat het kindt dien benauwden rook en die quálen niet verdrágen kan, die hier dikwils in déze gevankenisse is, en ook kan het kind hier niet bedient worden, gelijk het wel behoort, en indien gy-l. hier eenigzints aan twijffelt, zoo kont gy het kind door den Kapiteyn en zijn Vrouw visitéren láten; en ook heeft mijn Vrouw ook niet een etmaal onder eens gezont geweest, zédert dien tijdt dat wy hier gevangen geweest hebben, door datze de benauwde rook hier niet verdrágen kan: daarom weest gewaarschout, en ziet voor u, op dat gy-l. u niet met onschuldig bloed komt te bezwáren, en laat los die ghy met onregt gevangen houd, dit was op my om aan u lieden bekent te máken. Ik blyve een Vriend tot u lieden, en tot alle regtvaardige Wetten.

Uyt de Gevankenisse om het getuygenisse der waarheyd.
Embden 27 der 1 maand. 1679.

C. A. v. Ravesteyn.

Dézen Brief in den Raad gelézen zijnde, zoo zeyde *Burgermeester Menger*, tot den Capiteyn Schoute, datze wat uyt den Apoteek zouden láten hálen en het kind ingéven, maar den Schout antwoordende, dat'et een klein kind, en een zuygeling was, dat nog niet spréken en konde, en datze 't zelve niet in krygen konden, en dat 'et, indien het daar nog lang in bleef, om hals most kómen, zoo heeft den voorsz Burgermeester *Menger*, daar op wéder geantwoord, indien *Cornelis Andriesz* met zijn Vrouw uyt de Stad wilde trekken, datze hem aanstondts uytláten wilden: *Cornelis Andriesz* dit bescheyt op zijn brief bekómende, zoo liet hy haar wéderom door dien zelven Schout wéten, dat hy wel belóven wilde, met Vrouw en kinderen uyt Embde te trekken, als het wáter

ter ópen quam, en bequaam reisbaar weer was, want in zulken felle koude, als 'er doen was, zig met zijn zwakke Vrouw en kinderen op reys te begeven, oordeelde hy was de regte weg om haarlieden aan haar eynde te helpen: Dit antwoord voor den Raad kómende, zoo was haar wéder antwoord daar op, dat zy daar méde niet te vréden en wáren, en belastende de Schout om *Cornelis Andriesz* te vrágen, of hy dan ook uyt de Stad wilde blyven, zoo antwoorde de Schout, mijn Heeren, dat kan ik wel doen; maar dat en zal hy dog niet belóven, nog uyt de Stad blyven: zoo zeyden zy daar op, dat hy dan daar mogt zitten blyven, zy konden het dan ook niet gebéteren, als hy nergens toe verstaan wilde. Maar nádienze alzoo in háre (na den uytterlijken) elendige gevankenisse mosten blyven, en nog verder 5 a 6 wéken daar hadden geweest, zoo wierdenze alle gelijkelijk zeer zieke; waarom hy wéderom goet vont 't zelve aan de Magistraat te kennen te géven, verzoekende derhalven, den Capiteyn Scholte om het zelve zynent wégen aan haar-lieden bekent te máken; waar op anders niet is gevolgt als dat Docter *Bonhuysen*, zijnde Stads Docter, in de gevangenis is gekómen, en *Cornelis Andriesz* pols heeft gevoelt, en haar ziekte, zonder eenig ander onderzoek doende, met woorden gering mákende, en voorgévende dat zy geen Medecijn van nooden hadden, wederom is gegaan; naar dat hy ook wat hadde gearbeyt om *Cornelis Andriesz* en zijn Vrouw te persuadéren, om te belóven, dat zy-lieden de Vergádering verláten zouden, zeggende dat 'er anders geen weg voor haar was om los te kómen. *C. Andriesz* zijn ziekte niet verminderende, zondt 's anderendaags om D. *Hosscher*, die by hem kómende, zeyde: Indien de Mágistraat my liet wéten om by haar te kómen, zoo wil ik in præsentie van D. *Bonhuysen* andere getuygenisse van uwe ziekte géven, als hy gegéven heeft. Maar *D. Bonhuysen* bleef egter ook niet uyt, en een schaapskleed aantrekkende, begon haar op een ander wyze aan te spréken, waar méde hy zijn voorig zeggen van datze zoo ziek niet en wáren dat zy Medicynen van nóden hadden, plat uyt wédersprak, zeggende dat hy uyt médelyden by haar quam, en hy zag wel dat zy in zoodánige gevankenisse vergaan mosten, de een met de andere. Verder zeyde hy, dat stank en damp, van doove kólen, lamp, en andere vuyligheyd, zoodánigen onbequáme en ongesonde lucht was, dat het onmógelijk voor haar was om het léven daar te kunnen behouden, maar zullen in korten alle moeten om den hals kómen, en te minder is 't u mógelijk om hier u gezont-

heyd

heyd weer te kunnen krygen, om dat het u lieden door 't bloed is. Maar hoe grooten médelyden dat hy ook voorgaf met haar-lieden te hebben, zoo konde hy echter niet voor by, om dézen onnózelen Man *Cornelis Andriesz* wat bedektelijk toe te duwen, dat hy oorzáke was van de dood van zijn vrouw en kinderen, waar op hem van *Cornelis Andriesz* rustelijk en als uyt een vryen inborst geandwoord wierd, dat hy dat aangaande, heel gerust was, dat hy de oorzáke daar van niet zoude wézen, en dat den Heere die záke tusschen hem en de Mágistraat rigten zoude. Ende om dat dézen onzen Vriend *Cornelis Andriesz* niet véle maanden na dézen tijd, gelijk hier na volgen zal, zijn léven heeft geeyndigt, zoo hebben wy het geagt dienstig te wézen, om wat omstandelijker te verhálen wat gesprek verder tusschen *D. Bonhuysen*, en *Cornelis Andriesz* op die tijd is geschiet. *Cornelis Andriesz* vrágende aan *D. Bonhuysen*, (die daar stelde dat zy-lieden, námentlijk de Gereformeerde, de regte Religie hadden, en dat *Cornelis Andriesz* en zijn vrouw haar daar op wel mogten verlaten) waar méde hy bewysen kan, dat de eerste Christenen vervolgende Magistráten in haar Gemeente hebben gehad: maar kreeg daar op geen ander antwoord, als dat hem dat te bedisputéren, niet helpen en konde, en vervolgende zijn réden tégens *Cornelis Andriesz*, zeyde dikmaals dat 'er geschréven stondt, vervolgenze u in de eene stad, vliet in de andere; *Cornelis Andriesz* antwoorde daar op, dat Christus zulks tégen zijn discipulen hadde gespróken, die hy uytgesonde hadde in die tijd om zijn Evangelium te prédiken, en het selve te doen van Stad tot Stad, en Vlek tot Vlek; maar dat de Discipelen tot zoodánigen niet geseyt en hebben, die gelóvig wáren geworden, dat den Heere bevólen hadde, datze ook zoo zouden doen: *D. Bonhuysen* zeyde daar op, de Mágistraat heeft dat Placcaat gemaakt, en wat of wy oordeelen, wie of nu óverwinnen zal, gy-lieden, of de Mágistraat? *Cornelis Andriesz* antwoorde Pilátus heeft Christus óvergegéven om gekruycigt te worden, nu laat ik u oordeelen, wie van beyden óverwonnen heeft, Christus of Pilatus, en wanneer *Cornelis Andriesz* voortging, dringende op bewijs van *D. Bonhuysen*, dat het de Christenen geoorloft was yemand om zijn Religie te mógen vervolgen, zoo gaf hy tot antwoord; dat zy niet om haar Religie, maar om háre stijf hoofdigheyd léden; *Cornelis Andriesz* zeyde, dat dat in den dag des oordeels anders bevonden zoude worden, en dat zijne polityke stréken by hem verworpen wáren: den Apostel heeft de eenvoudige al gewaarschout, dat zy haar

niet

niet zouden láten bewégen, ofte aftrekken door subtyle phylosofi-ſche menſchen, die de gezonde leere naar haar eygen herſenen zoeken te verkeeren, zeggende verder; O! hoe verre zijt gy van de Reformatie afgedwaalt, de eerſte Reformeerders hebben deze woorden tégens de Pausgezinde, en tégen de vervolginge, ruym 100 Jaar geleden, ingevoert, námentlijk; Dat het geen menſch toekomt, óver eens anders conſcientie te heerſchen, dat het geloof een zonderlinge gáve Gods is; en dat het niet door eenig lighámelijk gewelt, maar door het Woordt Gods, en verligting des heyligen Geeſtes in den menſchen wordt geplant, dat de ketteryen geen vleeſchelijke, maar geeſtelijke misdaad is; die God alleen ſtraffen moet, dat men de lógens niet met gewelt, maar met de waarheyt overwinnen moet; Dat het de conditie van de kinderen Gods is, niet andere om haar geloof te dooden, maar zelfs om het getuygeniſſe der waarheyd gedood te worden, en dat het bloet vergieten, om de Religien willen, een zéker kenteyken des Antichriſt is, die hem zelver daar door in de plaats en rechterſtoel Gods heeft geſtelt, en hem zelven de heerſcháppye óver de conſcientie die God alleen toekomt, toeſchrijft. *D. Bonhuyſen* antwoorde, dat hem déze dingen niet helpen mogten; Aldus blévenze dan gevangen met weynig meerder gemak dan te vóren, tot datze (na 9 wéken gevankeniſſe, in het diepſte van de winter) met *Maarten Willemſz*, die nu al van den eerſten der 12 Maant, zijnde 12 wéken, méde hadde gevangen gezéten, wierden uytgebragt, en na Delfzijl gevoert; alwaar aangekómen zijnde, *Maarten Willemſz* van haar-l. is geſcheyden, om te zien waar hy wat voor hem en zijn kinderen zoude mógen verdienen, en 3 a 4 wéken daar na, wéderom tot Delfzijl by haar kómende, zoo vont hy *Cornelis Andrieſz* zeer ziek te bedde leggen, en is opmerkens waardig 't géne hem van goeder hand te wéten is gedaan, dat den Capiteyn *Schoute*, by na alle dágen in den tijd van *Cornelis Andrieſz* ziekte, tot Delfzijl, in zijn huys tot Embden na hem zogte, en ná zijn oude wyze tégens hem (hoewel afwézende) bulderde en raasde; zoo naarſtig wierde hy als doen nog op zijn laatſte, en als in de laatſte uyre zijns lévens vervolgt; want op den 25 der 3 Maand 1679. 's morgens ontrent 3 uyren is hy óverléden, zijnde de kragten en léven, door de langdúrige martelizátie (die hy van tijd tot tijd, gelijk wy voor dézen hebben gemelt, heeft uytgeſtaan;) afgeſloopt, verſléten en verſmoort, néderleggende zijn hooft in ruſte en vréde met God, dien hy met een onbeſmette conſcientie heeft zoe-

 ken

ken te dienen, en nalátende een arme, zwakke, ende gebrekkelyke Weduwe, met 2 kleyne onnózele kinderen; en zijne vervolgers en verdrukkers met een wroegende confcientie, die nu, of hier námaals, ten zy zy-l. door een waar berouw met God den Heere komen verfoent te worden, al eer het te laat is; de knágende worm die noyt en fterft, eeuwig daar van moeten gevoelen.

Onder tuffchen wierd 'er een gelégentheyd gevonden om de gedrukte boeken, of Spiegel voor de ftad Embden, aldaar aan de Mágiftraat, Prédicanten, en het volk te behandigen, waar toe een wyle tijds na datze gedrukt wáren geweeft, door belet van het winter weer niet wel gelegentheyd heeft konnen gevonden worden: Maar zoo verkeerdelijk wierde het zelve aldaar opgenómen, dat 'er gerugten gingen; Indien men dien verfpreyder van die boeken hadde, men zoude hem fteenigen, of zékerlijk aan de kaak zetten; en dat men die géne die het zelve gemaakt hadden, als zy daar eens quámen, voort in de gevankenifse zoude zetten; en den Capiteyn *Schoute* na hem zoekende, heeft tot eenige gezeyd, dat de Heere van quaadheyd gloeyde als een vyer, en dat hy de Vrienden, indienze weer quámen, zoodánig uytbrengen wilde, dat zy ligt niet wéder daar in kómen zouden. En dat hy laft hadde, om alle de boekjes, daar hyze vernam, weg te némen, om dat yemand den Raad geráden hadde, omze alle by malkanderen zien te krygen, en op de Marct te doen verbranden.

Op den 1 der 4 Maand, quam *Herman Boogart*, wéderom binnen Embden, alwaar zijn Vrouw en kinderen wáren, de Vrouw groot Zwanger zijnde, en na dat hy omrtent 4 uuren daar hadde geweeft, zoo quam de Capiteyn *Scholte* met zijn dienaars, om hem met Vrouw en kinderen wéderom weg te hálen, en na de gevankenis te brengen, en alhoewel de Vrouw proteſteerde dat haar Vader vryheyd voor haar perfoon hadde gekrégen, en zy beyde onpaffelijk en zwanger was, verzoekende derhalven verfchoont te wézen, zoo mogt het egter niet helpen, want onder beloften dat zy t'zámen in huys zouden blyven, tot dat den Capiteyn *Scholte*, Burgermeefter *Menger*, doenmaals Præfident, zoude hebben gevraagt, wat hy met haar doen zoude; de *Scholte* heen gegaan zijnde, zoo quámen de dienaars wéderom en zeyden dat zy order hadden, om haar te zámen na de gevankenifse te brengen, dog de zwáger van de Vrouw op haar verzoek ondertuffchen by Burgermeefter *Menger* gaande, en met hem fprékende: quam by den Capiteyn

Scholte,

Scholte, en zeyde dat den Præsident ordineerde dat de Vrouw en kinderen wéderom na huys zoude gaan. Des anderen daags zondt de Magistraat den Capiteyn *Scholte* aan *Harmen Boogaarts*, hem vrágende, of hy wilde afstaan van de Quakerye, dat hy alsdan vryheyd zoude mógen hebben? Waar op hy antwoorde, dat hy geen vryheyd gevoelde om eenige belofte, rákende de oeffeninge van den Godsdienst, aan de menschen te doen. Ondertusschen quam 'er méde uit, dat hadden zy *Jan van Borsum* hier, zy zouden hem zoo leeren; en zeyde, den Capiteyn *Scholt*, als het in zijn magt was, hy zoude hem aan de kaak brengen. Verder, de Vrouw aan haar Man de Capiteyn *Scholte*, vrágende als hy van de Raadkámer quam, hoe het met *Harmen Boogarts* gaan zoude? zoo zeyde hy: dat het beest wéder uit de stad moet, en dat 'et hem dan ook al gaan mogt gelijk de andere, die het met de doodt hebben moeten bezuuren:

Hester Jansz, weduwe van *Cornelis Andriesz*, haar zelven nog niet gevoelende vry te wezen, om van die stad van daan te blyven, gink met haar kinderen wederom derwaarts, maar zy, onaangezien haar Man, op wien men zoo zeer gebéten scheen te wésen, uyt ter tijd was; was daar niet meer als een nagt in haar huys geweest, of wierde wéderom na de gevankenisse gehaalt, en door ord're van de Magistraat vraagde haar de Capiteyn *Scholt* af (zoo hy zeyde) waarom zy daar wéderom gekómen was; en eenvoudelijk antwoordende dat het hadde geweest om wéderom een wóning in te hueren, en een gedeelte van haar goet te verkoopen, zoo wierd zy wéderom uytgebragt; omtrent de zelve tijdt quam *Maarten Willemsz* ook wederom in Embden, alhoewel hy verwittigt wiert door verscheyde persónen, dat 'er strikte wagt gehouden en onderzoekinge gedaan wierde, in het aankómen der Veerschépen, op dat 'er niemand van Vrienden weer inkómen zoude, maar hy wierde haast wéder uyt zijn huys van zijn kleyne onnózele kinderen, en na de gevankenisse gehaalt, het en mogt ook niet helpen al weenden de arme kinderen, dat het zelfs eenigzints tot bewéginge van den Capiteyn *Scholte* (die anders weynig genoeg medelyden heeft) scheen te wézen; en het oudste kind, zoodánige woorden tot de Schout en dienaars sprak, dat zy alle daar door innerlijk geraakt schenen te wézen; en hem in de gevankenis hebbende, zoo gink den Capiteyn *Scholte* het selve aan den Præsident bekent máken, zoo quam al wéder de oude natuur te voorschijn met rázen en schelden, order gévende, dat hy aanstonds wé-

derom weg zoude gebragt worden, maar het gety was als doen verlópen, en hy most gevangen blyven tot 's anderendaags, zijnde de dag datze (na haar zeggen) aan des Heeren taeffel zouden gaan, of wáren gegaan; als wanneer hy by de Veerman kómende, na de oude wyze wéderom by zijn onschuldig lyden van véle moste bespottinge verdrágen.

Tégen het einde van de 7 Maand (na dat hy wéderom als vóren nog eens was ingekómen en weer uytgebragt) quam hy wéderom by zijn kinderen tot Embden, en ontrent 5 dágen in huys geweest, en gewerkt hebbende, zoo quam de Capiteyn *Scholte* al weer om hem te hálen, en aan den Capiteyn verzoekende, dat hy tot tégen den ávont 't huys en aan zijn werk mogt blyven, en zijn werk doen, belóvende om dan zelfs na de gevankenisse te kómen, zoo gaf hy hem tot antwoord: dat de Burgermeester *André* hadde gezeyt, dat hy ligt van zijn dienst zoude ráken, om dat hy niet nauw genoeg op hem en de andere gebannen Vrienden paste: en in de gevankenis zijnde, zoo ordineerde den præsidérende Burgermeester, dat hy met de eerste gelegentheyt wéderom weg gebragt zoude worden, maar zijne zuster en zwáger t'zámen by dien Burgermeester voor hem sprékende, zoo quam ander order aan de Schout, en dat hy tot 's anderendaags zoude blyven, als wanneer men voor den Raad zynent wégen spréken zoude, ende haar-lieder gezeyd zijnde dat zy voor den Raad mosten kómen; zoo déden zy zulks: daar hoorde men dat oude woord, námentlijk, hy moet uyt de vergádering blyven, en wille hy dat belóven te doen, dan mag hy zijn vryheyd hebben, dog zy-lieden wétende de bestendigheyt zijnes gemoeds in dat zelve niet te konnen doen, hebben véle dingen by-gebragt waar door zy gehoopt hebben de Magistraat egter daar toe te bewegen, om hem by zijn kinderen en aan zijn werk te láten, maar te vergeefs, want als zy een dag daar na nog eens deswegen voor den Raad gingen, zoo wierden haar gezeyt, dat zy by *Maarten Willemsz* zouden gaan, en zeggen hem, indien hy naláten wilde van het onderhouden der Vergádering, en haar zulks in de Raadsvergádering belóven, dat hy dan na huys gaan mogte; kort daar op wierde de Capteyn *Scholte* met dien zelven last gesonden, en dat hy hem by weygeringe van zulke beloften te doen, 's anderendaags wéder uit zoude brengen, gelijk hy dan ook wéderom is uytgebragt.

Verder is ontrent 2 wéken daar na geschiet, dat zéker Vriend uit Enge-

Engelandt, genaamt *R. Langworth* uyt Holsteyn aankómende, by hem hebbende *Iacob Claus*, tot Embden gekómen zijnde, zag dat het volk in een verslágentheyd op straat by hópen 't zamen liep, door dien de brandklok luyden, om een gerugt dat'er ontstaan was dat den blixem in den kruyd-tooren hadde geslágen; ende op de straat gaande, zoo zeyde *R. L.* tot *Iacob Claus*, die zijn vertaalder was, dat hy iets tot het volk te spréken hadde, verzoekende het zelve te vertálen, gelijk hy déde, als wanneer veel volk rondom haar vergáderde, en haar navolgden, als zy na haar herberg toe wilden gaan; maar zy stonden verscheyde málen stil, en spráken tot het volk op de volgende wyse: *Bekeert u, bekeert u, en vreest den Heere, want de uure zijns oordeels is gekómen en kómende op alle de werkers der ongeregtigheyd: Wee, Wee, tot de Inwoonderen van Embden, die een hand gehad hebben in de vervolging, indien zy haar niet spoedig bekeeren, want onschuldig bloed roept tot den Heere om wráke, Wee, Wee, tot de Magistraat en het volk van Embden, wiens handen besmet zijn met onnoosel bloed, indien zy haar niet spoediglijk bekeeren.* En al voortgaande, en by het Raadhuys kómende, zoo quámen haar de dienaars te gemoet, en bragtenze in de gevankenisse: 's anderendaags wierden zy voor de Mágistraat gebragt, alwaar haar hoeden afgenómen, en na háre námen gevraagt zijnde, dat door den Præsident *Iorgena* op het pampier neergezet wierde, zoo vraagden zy *R. L.* waarom hy daar gekómen was; waar op hy antwoordende zeyde: dat den Heere hem daar gezonde hadde, om die Stad te bezoeken, en het volk te waarschouwen boete te doen; den Heere te vrésen; en van de vervolginge af te staan. Daar op vraagde Burgermeester *André*, wie is u Heer? en zelf antwoordende zeyde, de Duyvel is u Heer; en na eenige verdere zamenspraak, zeyde de gemelde *André*, dat wy een Duyvelse leere hadden. Verder vraagden zy *R. L.* of hy wel wist dat'er een Placcaat tégens 't inkómen der Quákers, zoo wel van Vreemde, als Inwoonders uytgegaan was? waar op *R. L.* antwoorde, 't kan wézen, &c. *Iacob Claus*, 't zelve gevraagt zijnde, antwoorde ja. En na eenige rédenen meer zoo wierd den Capteyn *Scholte* belast haar weer in de gevankenisse, en 's anderendaags uyt te brengen, gelijk geschiede. Als zy nu in het schip wáren, eer dan het afstiet, en veel volks daar ontrent zijnde, zoo zeyde *R. L.* nu mógen de Inwoonderen van Embden wéten, dat zy gewaarschout zijn om zig te bekeeren, den Heere te vreesen, en op te houden van vervolginge, of anders zal wee en elende haar deel zijn.

In 't laatste van de 8 maand, *Hester Jans*, wederom tot Embden kómende, en na datze in zéker huys eenige dágen van een zwáre ziekte was aangetast geweest, en wéderom wat begost op te kómen, zoo wierdze door de Scholt zijn dienaars van daar gehaalt, en kómende ontrent het Raadhuys, wierdze door zéker vrouw, die haar yets afvraagde, wat genoodzaakt stil te staan, de Scholt van onder het Raadhuys dit ziende, quam daar op met groot getier en geraas, slaande met zijn stok op de straat, en riep datze zoude voortgaan, en kómende by haar, preste haar aan om harder te gaan, als wel in haar vermógen was, dewyle zy van de ziekte nog zwak was; Já dreygde, Indien zy zoo niet en déde, zijn stok op haar aan stukken te slaan: ga voort (zeyde hy) du Duvel, ik hoop de Duvel zal dy ook eens van de wéreld hálen: en zoo al voort vloekende en Duyvelende, heeft hy haar in het schip gebragt; kómende voor Delfzyl, zoo heeft de Schipper haar voor de vragt haar doos die vol linnen en kindergoet &c. was, afgenómen.

Ende in zulk een vervolgende geest en gemoet continueert de Magistraat der meergemelde stad Embden, tot op dézen dag, en dat tégen eenige zeer weynige, en na de wêreld, arme, geringe, bedroefde en verdrukte, maar egter Godvreesende menschen; die van haar-lieden zoodánig werden gejaagt; (zoo door een algemeenen last aan den Capiteyn *Scholte* gegéven, om haar gedúrig uyt de stad te brengen als hy haar gewaar word; als door een vervaartmákinge van háre Inwoonders, met haar háre verbolgen aangezigte te toonen, en geltboetens af te némen) dat 'er naaulijks yemand daar bestaan derf of wil, om haar zelfs een ellendige herberge onder haar dak te vergunnen; En dat alleen om dat zy tégens de vereyschingen des Heeren geen beloste konnen doen, om niet te zámen te kómen om op God te wagten, en hem in den Geest en Waarheyd aan te bidden.

Maar geloofd zy den Heere, die den ondersteunder en starkte van déze lydende is, tot wien zy ook haar zaken konnen bevélen; die den geest van den goeden Dávid in haar heeft opgewekt, waar door zy méde zeggen konnen, gelijk hy Psal. 104. vers 13. heeft geseyt; *Ik wéte dat den Heere de rechtzáke des ellendigen, ende het recht der nootdruftigen zal uytvoeren*; en zy gelóven het getuygenis van Pétrus, 2 Pet. 2. vers 9. *Den Heere weet de Godzálige uyt de verzoekinge te verlossen, en den onrechtvaardigen te bewáren tot den dag des Oordeels, om gestraft te worden.*

Het